

● ● ARTIKKELIT

Luottamuksen kääntöpuoli

Poliittisen epäluottamuksen typologia ja teoreettinen viitekehys

PAUL-ERIK KORVELA
ISAK VENTO

TIIVISTELMÄ Tässä artikkelissa analysoidaan poliittisen epäluottamuksen käsitettä ja tutkitaan sen ilmenemismuotojen demokratiavaikutuksia. Poliittista epäluottamusta ei ole tutkittu yhtä paljon kuin poliittista luottamusta, vaikka politiikan teoria on jo vuosisatoja painottanut epäluottamuksen merkitystä demokradiassa. Tutkimuksen perusteella tiedetään, että poliittisen luottamuksen merkitys vaihtelee sen mukaan, kohdistuuko se ideaan, järjestelmään vai toimijaan. Luottamuksen vastinparina tai vastavoimana pidettyä epäluottamusta on kuitenkin tarkasteltu vain jäsenilemättömästi luottamuksen privaationa, vaikka sen typologisointi voisi tuoda uusia ulottuvuuksia demokradian ymmärtämiseen. Artikkelissa luodaan katsaus poliittisen epäluottamuksen teorian historiaan ja määritellään epäluottamus ja sen rinnakkaiskäsitteet. Systematisoimme myös poliittisen epäluottamuksen kansalaisen näkökulmasta. Tuloksena on neljä ideaalityyppiä epäluuloisesta kansalaisesta, joita voidaan pitää teoreettisena viitekehysenä poliittisen epäluottamuksen demokradiavaikutusten tarkasteluun ja jotka luovat suuntaviivat sen tutkimukselle. Artikkelissa ehdotetaan, kuinka poliittista epäluottamusta tulisi tutkia empiirisesti ja pohditaan käytännön mahdollisuuksia vahvistaa sekä vakiintuneita että nuoria demokratioita. Päätelmä on, että poliittisessa epäluottamuksessa on selkeä hyödyntämätön potentiaali liberaalidemokradialle, jonka valjastamisessa käsitteellinen työ on ensimmäinen vaihe.

JOHDANTO JA KYSYMYKSENASETTELU

Poliittisen luottamuksen ja liberaalidemokratian välillä on sanottu olevan jännitteinen suhde – demokratia tarvitsee toimiakseen sekä luottamusta että epäilyä (Almond ja Verba 1963; Norris 2011; Stokes 1962). Demokratia hallintojärjestelmänä nojaa kansalaisten hyväksyntään tai tukeen instituutioita ja osallistumisen prosesseja kohtaan, mutta edustuksellinen demokratia perustuu toisaalta myös valveutuneen kansalaisen kykyyn epäillä poliitikkoja ja politiikkatoimia (Barber 1983; Braithwaite 1998; Warren 2017). Sekä sokea luottamus johtajiin että laajamittainen poliittiseen järjestelmään kohdistuva epäluottamus ovat molemmat tuhoisia liberaalidemokratialle.

Poliittista luottamusta on tutkittu perusteellisesti, mikä johtunee osittain julkisessa keskustelussa vellovasta käsityksestä poliittisen luottamuksen rapautumisesta (ks. esim. Bäck ja Kestilä-Kekkonen 2019; Levi ja Stoker 2000). Luottamustutkimusta ovat siivittäneet myös järjestelmällisesti kerätyt kansalliset kyselyaineistot, jotka ovat vähitellen mahdollistaneet pitkittäistä kansainvälistä vertailua kansalaisten poliittisesta luottamuksesta erilaisissa yhteiskunnissa (ks. esim. van der Meer 2017). Tutkimus on tuottanut käsitteellisesti tarkkoja jäsentelyjä poliittisesta luottamuksesta (Norris 2017; Uslaner 2016), empiiristä näyttöä sen vaihtelusta (Dalton 2004; Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2016; Levi ja Stoker 2000; Norris 2011) ja tietoa sen syntymekanismeista ja merkityksestä demokraattisen yhteiskunnan hallinnalle (Adman ja Strömblad 2015; Dahlberg ja Linde 2018; Grönlund ja Setälä 2007; Norris ja Inglehart 2019). Tutkimus on myös osoittanut, että normatiivisen, niin sanotun demokratian kriisi -narratiivin oletus poliittisen luottamuksen suoraviivaisesta yhteydestä demokratian toimivuuteen, on ongelmallinen (Dalton 2004; Norris 2011) tai jopa virheellinen (van der Meer 2017).

Samanaikaisesti epäluulon demokratia-arvon tutkiminen on jäänyt sivuosaan ja sitä on tarkasteltu lähinnä poliittisen luottamuksen varjolla (Kestilä-Kekkonen ja Vento 2019). Poliittisen epäluulon jättämistä vähälle huomiolle voidaan pitää yllättävänä, perustuuhan politiikka liberaalidemokratiassa valtaapitävien toimien tarkasteluun ja mandaatin puntarointiin vaaleissa sekä vaihtoehtoisten päämäärien ja toimintatapojen esittämiseen (Barber 1983; Norris 2011; Warren 2017). Poliitiikan teorian näkökulmasta epäluottamus tai epäluulo poliittisia johtajia ja järjestelmää kohtaan on tiedostettu läpi sen teorianhistorian, ja liberaalidemokratiaa onkin kutsuttu institutionalisoituneeksi epäluottamukseksi (Braithwaite 1998; Rosanvallon 2008; 2013). Siitä huolimatta poliittiselta epäluottamukselta puuttuu perusteellinen käsiteanalyysi, puhumattakaan sen muodostavien mekanismien ja vaikutusten järjestelmällisestä empiirisestä analyysistä. Seurauksena on ollut se, että poliittinen epäluottamus on käsitteellisesti jäsentelemätön ja sen suhde demokratiaan vailla systemaattista määrittelyä jättäen epäluulon demokratia-arvon analysoimatta. Epäluottamus määrittyy lähinnä luottamuksen puutteena, mutta koska luottamus on moniselitteinen käsite ja voi kohdentua moneen eri kohteeseen eri voimakkuudella, ei ole selvää mitä sen puute tarkoittaa kussakin tilanteessa. Myös epäluottamusta ja sen kohdentumista tulisi siksi typologisoida.

Tässä artikkelissa systematisoidaan poliittisen epäluottamuksen käsite liberaalin politiikan teorian ideaalityyppisen demokratian näkökulmasta ja määrittellään poliittisen epäluottamuksen typologia. Analysoimme myös poliittisen epäluottamuksen eri ulottuvuuksia kansalaisen näkökulmasta liberaalidemokratiassa, jalostaen siten kriittisen kansalaisen ideaa (Norris 2011) epäluuloisen kansalaisen neljäksi ideaalityypiksi. Artikkelit tuottaa näin kansainvälisestäkin

ainutlaatuisen poliittisen epäluottamuksen tutkimuksellisen viitekehyksen, jota soveltaen kansalaisen ja poliittisten instituutioiden välistä suhdetta liberaalidemokratiassa voi ymmärtää paremmin. Analyyttisen selkeyden takia tarkastelun ulkopuolelle on artikkelissa rajattu kilpailevat politiikan teoriat ja näiden demokratiamallit, kuten marxilainen politiikan teoria ja siihen liittyvä suora demokratia eli kansalaisten osallistumisen päätöksentekoon, kommunikatiivisen toiminnan teoria ja keskusteleva eli deliberatiivinen demokratia. Poliittisella epäluottamuksella voi olla merkittävä demokratia-arvo myös näissä malleissa, mutta suoran tai deliberatiivisen osallistumisen kanavien kohdistuessa yleensä toimijan lähialueen kysymyksiin ovat mekanismit todennäköisesti erilaiset kuin kansallisen tason kysymyksiin vaikuttavassa edustuksellisessa demokratiassa.

Kurkistaminen poliittisen luottamuksen kääntöpuolelle, jota ei ole vielä kartoitettu muuta kuin epäsuorasti ja hajahuomioin, on paitsi tieteellisesti merkittävää myös tuore avaus julkiseen ja poliittiseen keskusteluun. Se voi esimerkiksi luoda puitteet demokratian ja yhteiskunnan kannalta yhtäältä rakentavien ja toisaalta potentiaalisesti uhkaavien toimijoiden tunnistamiseen keskustelussa polarisaatiosta ja populismista. Viitekehys voi myös auttaa ymmärtämään kansalaisten näkemystä demokratiasta sekä hallitusten ja muiden poliittisten instituutioiden toimenpiteistä globaalien uhkien hallinnassa.

POLIITTINEN JA SOSIAALINEN LUOTTAMUS JA TARINA DEMOKRATIAN KRIISISTÄ

Aika ajoin julkisessa keskustelussa esitetään huolestuneita puheenvuoroja luottamuksen rapautumisesta politiikkaa ja demokratiaa kohtaan (ks. esim. Bäck ja Kestilä-Kekkonen 2019). Laskevaa luottamusta poliitikkoihin ja poliittisiin järjestelmiin – jolla viitataan yleensä yksittäisiin mielipidemittauksiin tai vähenevään äänestysaktiivisuuteen – on pidetty median ja mielipidevaikuttajien toimesta todisteena demokratian alennustilasta ja liberaalin yhteiskunnan mureneemisesta (van der Meer 2017). Uhkakuvalle ovat antaneet myös pontta kansainväliset demokratiatutkimukset ja selvitykset, joissa erityisesti kehittyneiden liberaalidemokratioiden kansalaiset ovat entistä tyytymättömämpiä demokratiaan sekä hallintojärjestelmänä että sen toimivuuteen (Foa ym. 2020).

Vaikka luottamuksen rapautumisesta on keskusteltu erityisesti viime vuosina, voidaan luottamuksen tutkimuksesta hahmottaa kaksi eri tarinaa. Yhtäältä kansalaiset luottavat demokratiaan ideana hallintotavasta, ja tämä yleinen poliittinen luottamus on pitkittäistarkastelussa osoittautunut melko vakaaksi (Dalton 2004). Toisaalta kansalaiset moittivat herkemmin yksittäisiä prosesseja, instituutioita ja ennen kaikkea toimia ja henkilöitä. Tämä spesifi poliittinen luottamus on havaittu alttiiksi julkisen keskustelun sävyille, yksittäisille tapahtumille ja talouden suhdanteille (Norris 2011). Poliittinen epäluottamus paikantuukin usein (demokraattisten) ideaalien ja niistä hyvin kaukana olevien käytäntöjen väliseen kuiluun (Hart 1978). Toisin sanoen demokratian ideaaleja ja perusajatuksia ei epäillä, vaan prosesseja, poliitikkoja ja politiikkatoimia epäillään juuri siitä syystä, että ne eivät ole ideaalien mukaisia.

Monet yhteiskuntatutkimuksen klassikot perustuvat joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti analyysiin sosiaalisesta luottamuksesta: luottamus toiseen ihmiseen nousee perustaksi toimivalle

yhteiskunnalle. Georg Simmel (1900) nostaa esimerkiksi sosiaalisesta luottamuksesta paperirahan: täysin arvoton paperilappu on arvokas vain, jos luottaa muiden ihmisten lupaukseen lunastaa se tai vaihtaa se hyödykkeisiin. Sosiaalisen luottamuksen on tulkittu jopa vievän pois ”hobbesilaisesta” luonnontilasta (Carey 2017). Tätä voi kuitenkin pitää ongelmallisena tulkintana, sillä esimerkiksi Thomas Hobbesin (1999) teesin mukaan subjektien yläpuolella oleva suvereeni, joka määrittelee turvallisen elämän takaavan rauhan ehdot, johtaa poistumiseen luonnontilasta yhteiskuntaan, jossa ei vallitse enää niin kutsuttu kaikkien sota kaikkia vastaan. Tästä teoreettisesta näkökulmasta sosiaalista luottamusta edeltää poliittinen luottamus eli luottamus suvereenin tai valtion mahdollisuuteen hallita. Ihmisen luottamus toiseen ihmiseen on siten pikemminkin luottamusta toisen ihmisen haluun noudattaa valtion asettamia ehtoja. Hobbesilaisessa analyysissä epäluulo jää myös aina kytämään taustalle, mistä esimerkkinä Hobbes (1999) mainitsee sen, että ihmiset ratsastavat aseistettuina ja lukitsevat ovensa kotoa poistuessaan.

Sosiaalisen luottamuksen eli muihin ihmisiin luottamisen yhteyttä poliittiseen luottamukseen ja demokratiaan on myös tutkittu ahkerasti empiirisesti (ks. Bäck 2019; Bäck ym. 2016; Uslaner 2018). Vaikka sosiaalinen ja poliittinen luottamus voivat esiintyä korkeana samanaikaisesti yhteiskunnassa, esimerkiksi Pohjoismaissa, niiden välinen yhteys ja etenkin syy-seuraussuhde on epäselvä (Bäck ym. 2016; Catterberg ja Moreno 2006; Newton ym. 2018). Sosiaalisen luottamuksen vaikutuksesta demokratiaan on myös näkemyksiä puolesta ja vastaan. Vaikutusvaltaisimpia lienee sosiaalisen pääoman teoriasta tunnetun Robert Putnamin (1993) analyysi Pohjois-Italiasta, jossa se näyttäytyy paremmin menestyvänä niin taloudellisesti kuin poliittisestikin Etelä-Italiaa korkeamman luottamuksen ja runsaampien sosiaalisten verkostojen vuoksi.

On kuitenkin tärkeää huomata, että sosiaalinen luottamus voi tuottaa myös muita kuin demokraattisia regiimejä. Weimarin tasavallan kehittynyt poliittinen järjestelmä ja kansalaisyhteiskunta järjestöineen mahdollistivat, eivät suinkaan estäneet, kansallissosialismin nousun. Erilaisten verkostojen, järjestöjen ja muun kansalaisyhteiskunnan piirissä tapahtuvan toiminnan kautta kansallissosialistit saivat aatettaan levitettyä tehokkaasti yhteiskunnan joka tasolle. Korkean luottamuksen ja sosiaalisen pääoman oloissa saa tehokkaasti levitettyä poliittista ideologiaa (joka voi siis olla joko demokraattinen tai jotakin muuta), kun taas huonosti kehittynyt kansalaisyhteiskunta, järjestösektorin puute ja epäluulo voi itse asiassa estää totalitarististen projektien etenemisen (Kailitz ja Umland 2010, 25).

Yksilöiden poliittisen luottamuksen vaihtelua on selitetty monella eri teorialla, jotka yksinkertaistaen yleensä luokitellaan kulttuurisiin ja institutionaalisiin selityksiin (Norris 2011). Kulttuuriset teoriat selittävät yksilön poliittista luottamusta kasvatuksella ja sosiodemografisilla tekijöillä. Sosiodemografisten tekijöiden on yleisesti todettu selittävän luottamusta heikosti yksilötasolla (Kestilä-Kekkonen ja Vento 2019, 26) ja sen sijaan sukupolvikokemus määrittelee pitkälti yksilön arvoja ja odotuksia poliittista järjestelmää kohtaan (Norris ja Inglehart 2019). Tulotaso taas vaikuttaa yksilöiden väliseen eli sosiaaliseen luottamukseen niin, että korkean tulotason omaavat luottavat muihin ihmisiin enemmän kuin matalatuloiset (Inglehart 1999). Vaikka tulotaso ei suoraan selitä poliittista luottamusta, sosiaalisen luottamuksen on oletettu heijastuvan myös poliittiseen luottamukseen (Kestilä-Kekkonen ja Vento 2019, 26). Koulutuksella on puolestaan monimutkainen suhde poliittiseen luottamukseen. Vaikka koulutus lisää kykyä arvioida politiikkaa ja luottamusta demokratiaan hallintajärjestelmänä, se myös nostaa yksilön odotuksia järjestelmää ja sen tuotoksia kohtaan (Listhaug 1995; Norris 2011).

Institutionaaliset teoriat puolestaan selittävät poliittisen luottamuksen vaihtelua yksilöiden kokemuksista poliittisesta järjestelmästä ja ennen kaikkea sen tuotoksista. Eri politiikan osa-alueista talouden suoriutuminen on kytkeytynyt vahvimmin luottamukseen, olletikin että talouden menestys globaalissa maailmassa voi olla riippuvaisempi muista tekijöistä kuin hallituksesta tai koko poliittisesta järjestelmästä. Kiinnostavasti on myös löydettävissä keskinäisriippuvaisuutta eri teoriaperinteiden välillä, esimerkiksi poliittisen prosessin oikeudenmukaisuus on sitä merkittävämpi luottamukselle mitä korkeampi on yksilön koulutustaso (Hakverdian ja Maine 2012). Viimeaikaiset empiiriset analyysit, jotka hyödyntävät maasta muuttaneita kansalaisia luonnollisena koeasetelmana, ovat kallistuneet institutionaalisten selitysten kannalle poliittisen luottamuksen lähteenä (Dahlberg ja Linde 2018). Poliittisen luottamuksen kaltaisen monimutkaisen ilmiön selittämisessä on kuitenkin tuskin nähty vielä viimeistä analyysiä.

Luottamuksella muihin demokraattisen yhteiskunnan tärkeisiin instituutioihin, kuten mediaan, voi myös olla selkeä yhteys politiikkaan. Tässä niin kutsutussa kommunikaatioteoriassa, jossa media on esitetty poliittisia tuotoksia ja kansalaisten odotuksia välittävänä tekijänä, luottamuksen vaihtelua on yritetty selittää kansalaisen mediankäytöllä ja uutisoinnin sävyllä (Kestilä-Kekkonen ja Vento 2019, 28). Medialla voi myös olla välittävä rooli poliittisten skandaalien kanavoitumisessa poliittiseen luottamukseen (Strandberg 2019). Epäluulolla mediaa kohtaan on nähty olevan populistisia ja epädemokraattisia piirteitä (Norris ja Inglehart 2019), mutta tässäkään yhteydessä epäluottamusta ei ole analysoitu systemaattisesti. Tietotekniikan kehityksen ja sosiaalisen median on oletettu lisäävän väyliä epäluottamuksen esittämiseen, mikä periaatteessa voi olla demokratian voimavara, mutta käytännössä muuttua helposti sitä rikkovaksi populismiksi (Rosanvallon 2008; Korvela 2020).

On kuitenkin ennen aikaista olettaa, että luottamuksessa mediaan olisi tapahtunut jokin laadullinen muutos. Epäluulon kylvämisestä ja esittämisestä on tullut helpompaa kun julkaisukynnys on madaltunut, mutta ilmiö sinänsä on vanha tuttu jo keskiaikaisissa salaliittoteorioissa. Myöskään luottamus mediaan ei ole romahtanut juuri viime aikoina, vaan epäluulo sitä kohtaan oli korkealla tasolla jo esimerkiksi puoluesidonnaisten sanomalehtien aikakaudella. Esimerkiksi EVA:n asennetutkimuksessa vuonna 1984 hyvin harva vastaajista sanoi luottavansa tiedotusvälineisiin (EVA 1984). Tutkimuksesta huolimatta on kuitenkin epäselvää, missä määrin media todellisuudessa vaikuttaa poliittiseen luottamukseen (Norris 2011, 186). Jo Walter Lippmann (1922) totesi, että julkinen mielipide tuotetaan median toimesta ja että se voi tuottaa tai hälventää myös epäluottamusta. Perinteinen median portinvartijarooli on kuitenkin osin murtunut sosiaalisen median ja uusien viestintäteknologioiden madaltaessa julkaisukynnystä. Vielä 2000-luvun alussa tämän nähtiin olevan demokratiaa syventävä ja parantava kehityssuunta, mutta sittemmin sitä on alettu pitää yhä useammin vain uhkana demokratialle (ks. Korvela 2020).

Robert Michels ja muut eliittiteoreetikot huomauttivatkin, että demokratia on pikemmin iluusio kuin todellisuutta (Michels 1986). Viimeaikaisessa tutkimuksessa on argumentoitu, että äänestäjät ovat varsin heimokantaisia eikä ehdokkailla tai vaalikampanjoilla ole niin suurta merkitystä kuin luullaan, koska äänestyspäätökseen vaikuttavat identiteettisyys (Achen ja Bartels 2017). Tutkimuskirjallisuus siis antaa legitimejä syitä järjestelmään kohdistuvalle epäluulolle, sillä sen demokraattisuus on toisinaan aika kaukana ideaalista. Kansalaisten järjestelmää kohtaan tuntema luottamus onkin usein sen periaatteita, ei käytäntöjä, tukevaa. Epäluulo kohdistuu

siis demokraattisten ideaalien ja niistä eroavien käytäntöjen väliseen epäsuhtaan. Kansalaisten tuki ei välttämättä ole vähenemässä järjestelmän oikeutukselle vaan sen tehokkuudelle (ks. van Reybrouck 2016, 5–6). Siksikin on tärkeää tutkia mihin epäluottamus kohdentuu pelkän yleisen kriisipuheen sijaan.

EPÄLUOTTAMUS POLITIIKAN TEORIASSA

Monet poliittiset järjestelmät, esimerkiksi Yhdysvaltojen, on rakennettu systemaattisen epäluulon ja epäluottamuksen oletuksille: valta tarvitsee aina vahteja ja tasapainottavia elementtejä, ja sen lisäksi, että kansalaiset vahtivat valtaapitäviä, voidaan valtaapitävät myös asemoida vahtimaan vertaisiaan (Constant 1815). Tunnetuin keino järjestää tämä on perinteinen Montesquieun kolmijako-opin mukainen vallanjako. Myös parlamentarismi perustuu ajatukselle, että hallituksen täytyy nauttia parlamentin luottamusta ja sitä voidaan mittauttaa toisinaan epäluottamuslausekäytännöillä. Julkista valtaa voidaan myös delegoida hallinnon eri tasoille vertikaalisesti niin, että esimerkiksi keskitetyn liittovaltion vallan vastapainoksi osavaltioilla ja paikallis-hallinnolla on huomattavaa sääntely- ja finanssipoliittista valtaa (Levi ja Stoker 2000).

Epäluulo eliittejä kohtaan ei siten ole uutta ja sen teoretisointikin on jo sata vuotta vanhaa (mm. Gaetano Mosca 1896, Vilfredo Pareto 1916, Robert Michels 1986 ja aiemmin Benjamin Constant 1815 ja 1816). Kirjoitetut perustuslait yleistyivät keskiajalla juuri siksi, että pelkkään hallitsijan sanaan ei voinut luottaa (Rosanvallon 2013). Kuten esimerkiksi ranskalainen politiikan teoreetikko Pierre Rosanvallon (2008; 2013) on Constantin (2010[1816]) tavoin korostanut, epäluottamus demokratiassa ei ole huono asia vaan itse asiassa oleellinen osa demokraattista politiikkaa, jolla kansalainen pitää huolen omien vapauksien jatkuvuudesta. Demokratiat toimivat hyvin silloin kun kansalaisilla on terve epäily julkista valtaa ylläpitävän järjestelmän valtaapitäviä kohtaan (Warren 2017). Esimerkiksi Max Weberin ja Joseph Schumpeterin ajatuksille perustuva kilpaileva elitismi sisältää ajatuksen, että kansalaiset voivat vaaleissa ”*kick the rascals out*” eli jättää huonosti suoriutuvat tai käyttäytyvät poliitikot valitsematta ensi kerralla (Palumbo 2010). Toisin sanoen kansalaisten oletetaan epäilevän ja tarkkailevan johtajien toimia ja toisaalta eliittien/johtajien oletetaan joskus osoittautuvan epäluottamuksen arvoiseksi. Demokratian kriisi -narratiiveissa epäluottamus nähdään sen sijaan lähes poikkeuksetta negatiivisena asiana, samalla kun siihen saatetaan liittää ulkovaltojen vaikuttamisyrietyksien ja polarisaation kaltaisia ulottuvuuksia.

Politiikan teorianhistoriassa on myös läpi sen historian vahva juonne, jossa manifestoituu epäluottamus kansan kykyyn hallita. Koko länsimainen politiikan teorianhistoria on antiikkisesta alustaan lähtien yritystä osoittaa, että kansa on kykenemätön hallitsemaan itseään (ks. Roberts 1997). Antiikin Ateenan demokratiasta ei ole juurikaan säilynyt sen puolustajien kirjoituksia: suuret nimet kuten Platon ja Aristoteles olivat hyvin epäluuloisia suhteessa tavallisen kansan kykyyn hallita. Tämä demokratian vastainen juonne säilyi uuden ajan alkuun asti, jolloin tuo lähes jokaisen siihenastisen teoreetikon 2000 vuotta haukkuma valtiomuoto koki yllättäen renessanssin. Nykyiset demokraattiset järjestelmät sisältävät eriasteisia ja -tyyppisiä enemmistövaltan rajoitteita, ja edustukselliset järjestelmät sinänsä ovat kehittyneet osittain juuri hillitsemään

liiallista demokraattisuutta. Epäluulo on siis tavallaan kahdensuuntaista. Demokratiateoriassa valtaa pitäviä kuuluu epäillä ja heidän valtaansa rajoittaa erilaisilla checks & balances -tyyppisillä ratkaisuilla eli toisiaan tasapainottavilla instituutioilla, mutta samalla myös kansan (liiallista) valtaa tulee epäillä.

Epäluuloa tai epäluottamusta on tarkasteltu sekä normatiivisen demokratiateorian että käytännön järjestelmän näkökulmasta. Kansaa edustavaa poliittista eliittiä ja poliittisen vallan organisointia eli puolueita on pidetty tarpeellisena epäillä, jotta tämä demokratian ytimessä oleva päämies-agentti-suhde ei vääristy (Barber 1983; Rosanvallon 2013). Edustuksellisessa demokratiassa järjestelmän on nähty institutionalisoivan epäluottamusta sen tarjotessa mekanismin kanavoida ja käsitellä konflikteja sekä vaihtaa valtaapitäviä (Levi ja Stoker 2000; Warren 2017), vaikkakin järjestelmän osana puolueissa kuten muissakin organisaatioissa on havaittavissa epädemokraattisia harvainvaltaistumisen tendenssejä (Michels 1986). Demokratian kannalta epäluottamuksen potentiaalisesti rakentavan voiman on tunnistettu kumpuavan juuri erillisiä intressejä edustavaan instituutioon eli parlamenttiin kanavoituvasta epäilystä, kun taas yleisten intressien asiamiehinä toimivien hallinnon, oikeuslaitoksen, järjestysvallan ja muiden vastaavien julkisten instituutioiden tulisi lähtökohtaisesti nauttia kansalaisten luottamusta (Rosanvallon 2013; Warren 2017). Myös empiirisesti epäluottamuksen on huomattu kohdistuvan eri tavoin erilaisiin poliittis-hallinnollisiin instituutioihin (Mishler ja Rose 1997). Liberaalissa politiikan teoriassa, jossa lähtökohtana on ideaalityyppinen edustuksellinen demokratia, poliittisen epäluottamuksen tulee kohdistua rajoitetusti toimijoihin ja tekoihin hallintajärjestelmän ja idean sijaan.

Yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta teoretisoinut John Rawls on tuottanut tähän tarkoitukseen käyttökelpoisen käsitteen pohtiessaan kansalaistottelemattomuutta (Bedau 2002). Rawlsin määrittelemässä ”lähestulkoon oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa” (*nearly just society*), jossa toimii ”jonkinlainen demokraattinen hallinto mutta jossa yhtä kaikki voi olla yhteiskunnallisia epäkohtia” eli yhteiskunta täyttää enimmäkseen vapaus- ja eroperiaatteen, voi olla oikeutettua ajaa muutosta myös tarkoin rajoitetuin ulkoparlamentaarisin keinoin (Rawls 1971). Esimerkiksi tästä mainitaan yleensä mustien historiallinen ja järjestelmällinen syrjintä Yhdysvalloissa ja sitä onnistuneesti vastustamaan muodostunut kansalaisoikeusliike (Bedau 2002). Samanlaisessa tilanteessa voi perustellusti ajatella, että toimijoilla on luottamusta hallinnan perustana toimivaan ideaan ja pääosin myös sen rakenteisiin, mutta että epäluottamusta on toimijoihin, prosesseihin tai sen tuotoksiin, ja siksi niitä pyritään muuttamaan. Tässä demokratian ideaalityypissä poliittinen epäluottamus, joka kohdistuisi laajalti hallintajärjestelmään, olisi luonnollisesti demokratian vastaista. Rawlsin kansalaistottelemattomuuden kriteerejä voidaan siten pitää eräänlaisena oikeutetun epäluottamuksen perälautana liberaalidemokratiassa. On myös selvää, että monessa maassa liberaalidemokratia ei ole pystynyt tuottamaan kaikille tasavertaisia mahdollisuuksia (Page ja Gilens 2017; Schakel 2019). Edustuksellisen demokratian klassiset puolestapuhujat eivät myöskään suotta ole pitäneet järjestelmää epätäydellisenä, mutta vaihtoehtoisia hallintomuotoja parempana. Toisaalta voidaan kysyä, voisiko mikään poliittinen teoria antaa arvoa sille, että epäluottamus kohdistuisi sen perustana toimivaan hallintaideaan tai -järjestelmään.

On syytä huomata, että demokratiat myös kestävät epäluuloa ja epäluottamusta huomattavasti paremmin kuin autokraattiset järjestelmät. Koska epäluottamus johtajia kohtaan on sisäänkirjoitettu järjestelmään ja johtajia voidaan vaihtaa vaaleissa, sen esiintyminen ei ole

mitenkään fataalia järjestelmälle. Sen sijaan autokraattisissa järjestelmissä luottamus johtajan kykyyn on yleensä hyvin keskeistä ja sitä yritetään pönkittää propagandan avulla. Luottamuksen rapautuminen johtajien ja järjestelmän kykyyn romahdutti Neuvostoliiton, ja samaa on uumoiltu tapahtuvaksi liberaalidemokratioissakin siinä tapauksessa, jos talouskriisien ja muiden haasteiden kanssa kamppailevat johtajat näyttävät voimattomilta ja kansallisten hallitusten päättäntävalta kapenee koko ajan globalisaation edetessä (ks. Strange 1996). Yleisesti ottaen demokratiat kuitenkin kestävät myös inkompetentteja johtajia, koska heidät voidaan ainakin periaatteessa vaihtaa pois vaaleissa. Demokratiat kestävät niin ikään kilpailevia totuuksia ja näkökulmia paremmin kuin diktatuurit, joissa on perinteisesti ollut tarvetta kontrolloida kansalaisten tiedonsaantia ja sanavapautta. Tästä näkökulmasta viimeaikaiset huolet ”totuudenjälkeisestä ajasta” ovat pitkälti yliampuvia: salaliittoteorioiden ja paranoidin poliittisen kulttuurin yleistyminen kaataisi luultavasti enemmän diktatuureja kuin demokratioita. Diktatorisen hallinnon totuuden hämärtäminen ja salaliittoteorioiden levittäminen voisivat kääntyä helposti myös hallintoa itseään vastaan.

Epäluottamusta on teoretisoitu myös valtioiden välisenä ilmiönä kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa (Haukkala ym. 2018). Kylmän sodan aikaan suurvaltojen välinen jännitteinen suhde perustui vastavuoroiseen epäluuloon, joka viime kädessä institutionalisoitui molemminpuoliseen uhkaan ja pelkoon ydinaseiden tuhovoimasta (Larson 2000). Monissa kansainvälisen politiikan selitysmalleissa ja teorioissa, kuten vaikkapa klassisessa realismissa, epäluulo ja epäluottamus on kirjoitettu sisään anarkiseksi oletettuun kansainväliseen järjestelmään. Kylmän sodan aikaiset peliteoriat (*mutual assured destruction* -skenaario) yrittivät luoda järjestystä lähinnä peliteoreettisen tasapainon kautta, eivät luottamuksella. Yhtä kaikki, epäluottamuksen valtioiden välisissä suhteissa voidaan olettaa olevan laadultaan erilaista kuin kansalaisten hallitsijaa kohtaan osoittamana (ks. esim. Runciman 2018). Kansainvälisten suhteiden tutkimuskirjallisuuden määritelmiä epäluottamuksesta ei siksi tässä artikkelissa tarkastella sen lähemmin.

POLIITTISEN EPÄLUOTTAMUKSEN MÄÄRITTELY

Poliittisen epäluottamuksen teorian ja yhtenäisen käsitteistön puuttuessa lähdemme määrittelemään poliittista epäluottamusta sen vastinparina yleisesti pidetystä poliittisesta luottamuksesta. Poliittinen luottamus käsitetään luottamuksena, joka kohdistuu poliittista järjestelmää ja instituutioita tai sen toimijoita ja aikaansaannoksia kohtaan. Luottamuksen vakiintunut yleinen määritelmä puolestaan on kahden henkilön välinen suhde, jossa henkilö X uskoo, että Y toimii tavalla, joka on henkilö X:lle eduksi ilman suostuttelua tai valvontaa (Baier 1986, 235; Hardin 1999; Norris 2011, 19). Yleensä luottamussuhteeseen liitetään vielä rationaalinen harkinta tai puntarointi, jolloin lausekkeeseen voidaan lisätä, että henkilöllä on perusteltu syy uskoa jonkun toimivan hänen eduksensa (Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2016; Levi ja Stoker 2000). Periaatteessa tämä ei kuitenkaan ole välttämätöntä – voihan joku päättää luottaa ilman rationaalisia perusteita esimerkiksi kuunneltuaan retorisesti taitavan karismaattisen henkilön puhetta ja koettuaan tunnereaktion tai luottaa jonkin asialle ulkoisen tekijän perusteella. Tällöin luottamusta voi myös kutsua niin sanotuksi sokeaksi luottamukseksi (Wiberg 1986). Uskonnollisista tai

ideologisista syistä johonkin kohdistuva luottamus voi olla myös itseään korjaavaa ja faktoille resistenttiä (kognitiivinen dissonanssi).

Poliittisesta luottamuksesta puhuttaessa luottamus, joka kohdistuu hallintaideaan, järjestelmään tai instituutioihin ja sen prosesseihin, nimetään usein myös diffuusiksi (*diffuse*) (Easton 1975; Norris 2017) tai joskus myös yleiseksi luottamukseksi (*generalized trust*) (Warren 2017). Luottamusta, joka kohdistuu poliittista valtaa käyttäviin toimijoihin ja heidän aikaansaannoksiinsa (esimerkiksi hallitusohjelmaan ja sen toimeenpanoon), kutsutaan puolestaan spesifiksi luottamukseksi (*specific trust*) (Easton 1975; Norris 2017; Warren 2017). Poliittisen luottamuksen tai tuen, kuten se alun perin määritellään teoretisoinneissa, ajatellaan muodostavan ”sipulimaisen” kerrostuman tai jatkumon diffuusista tai yleisestä luottamuksesta kohti spesifiä luottamusta. Järjestelmän jatkuvuuden kannalta ei ole ratkaisevaa, jos toimijat ja teot välillä menettävät kansalaisten luottamuksen, kunhan kansalaiset luottavat diffuusimmin hallintaideaan ja järjestelmään.

Yleisesti luottamuksen puutetta tai vähäisyyttä kuvaamaan käytetyt termit ovat epäluottamus (*distrust*) (Braithwaite 1998; Levi ja Stoker 2000; Mishler ja Rose 1997; Norris 2011), epäluulo (*mistrust*) (Norris 2011; Warren 2017) ja epäily (*suspicion*) (Baier 1986; Warren 2017). Latinasta johdettavat englanninkieliset epä-etuliitteet (*dis* tai *mis*) tarkoittavat jostakin asiasta tai ilmiöstä ”pois”, sen negatiivista vaikutusta tai vastavoimaa. Epäluottamus on siten joko eksplisiittisesti tai ainakin implisiittisesti mielletty luottamuksen vastinpariksi ja kääntöpuoleksi.

Hämmennystä ei helpota se, että yleensä kirjoittajat käyttävät edellä mainittuja termejä synonyymeinä joko luottamuksen vastavoimana tai merkityksessä ”anti-luottamus” (*antitrust*), joka tarkoittaa tilaa, jossa luottamus puuttuu (Baier 1986). Käsitteellisesti se on yhtä heikko kuin uusplatonistinen ratkaisu pahan ongelmaan: uusplatonistit määrittelivät pahan yksinkertaisesti vain hyvän privaatioksi, toisin sanoen hyvän puutteeksi ilman mitään omaa substantiaalista olemusta. Selvää on kuitenkin, että epäluulo, epäluottamus, epäily ja muut luottamuksen vastakäsitteet ovat hienojakoisempia ja kohdentuvat ja manifestoituvat eri tavalla kuin vain luottamuksen puutteena.

Miten sitten systematisoida yllä esitelty joukko rinnakkaistermejä ja määritellä poliittinen epäluottamus? Jos lähtökohdaksi otetaan yleinen luottamusmääritelmä eli yhden henkilön uskomus toisen henkilön toiminnasta itseään kohtaan ja tehdään siitä inversio, voidaan epäluottamus sen yleisimmässä merkityksessä määritellä suhteeksi, jossa henkilö uskoo toisen toimivan hänelle epäedullisella tavalla. Yhtä lailla voidaan lisätä, että puntaroidussa tai valveutuneessa epäluottamuksessa henkilöllä on perusteltua syytä uskoa toisen henkilön toimivan hänelle epäedullisella tavalla. Tämän epäluottamuksen määrittelyn vahvuutena voidaan pitää sen omaa perustaa, jolloin se ei määriy vain privaationa luottamuksesta.

Kun määritelmä kattaa tuntemuksen tai päätöksen lisäksi tekijää motivoivaa toimintaa, puhutaan yleensä skeptisyydestä (*scepticism*) (Levi ja Stoker 2000; Warren 2017) tai kyynisyydestä (*cynicism*) (Norris 2011; Warren 2017). Skeptisismi puolestaan omaa pitkän perinteen sekä antiikin että modernissa filosofiasa, jossa sen voi yksinkertaistaen sanoa kuvaavan epäilyä tiedon riittävydestä tai täydellisyydestä. Äärimuodossaan se johtaa kartesiolaiseen kaiken muun paitsi tiedostavan subjektin epäilyyn.

Suhteessa poliittiseen järjestelmään poliittinen epäluottamus voi luottamuksen tavoin olla diffuusia tai yleistettyä, jolloin kansalainen uskoo hallintaidean tai järjestelmän toimivan hänelle

epäedullisella tavalla. Se voi myös olla spesifiä epäluottamusta, jolloin se kohdistuu toimijaan tai tekoon eli henkilö uskoo poliitikon tai poliitikkoimien toimivan hänelle epäedullisella tavalla. Poliittisen epäluottamuksen voi siten luottamuksen tavoin mieltää jatkumoksi, joka laajimmillaan koskee hallintaideaa ja poliittista järjestelmää, suppeammassa muodossa instituutioita ja prosesseja ja suppeimmillaan toimijoita ja tekoja. Poliittisen järjestelmän kannalta on selvää, että epäluottamus hallintaideaa tai päätöksenteon ja toimeenpanon rakenteita kohtaan on kohtalokasta, kun taas epäluottamus toimijoita tai tekoja kohtaan on liberaalidemokratiassa siedettävää ja peräti toivottavaa.

Poliittisessa kontekstissa skeptisyydelle on annettu merkitys paneutuneena epäluulona (*engaged mistrust*), joka kuvaa valveutuneen aktiivisen kansalaisen poliitikkoja kohtaan kohdistamaa epäilyä (Warren 2017). Sekä arkikielenkäytössä että tutkimuskirjallisuudessa epäluottamus ja kansalaisen passiivisuus ja osallistumattomuus sekoittuvat. Epäluottamus tai tyytymättömyys poliittisen osallistumisen kanaviin tai järjestelmään yleensä voi tietysti olla osallistumattomuuden syy, mutta osallistumattomuus ja poliittinen apatia voivat johtua myös siitä, että asioiden koetaan olevan hyvin eikä niitä koeta tarvetta muuttaa tai luotetaan muiden osaavan hoitaa hallinnon paremmin (ns. *stealth democracy*) (Hibbing ja Theiss-Morse 1998). Laskevista äänestysprosentteista ei voi siis suoraan päätellä epäluottamuksen lisääntymistä.

Kuten yllä on huomattu, voi luottamuksen puuttumisesta tai sen vastavoiman kuvaamisesta käytetyistä käsitteistä tarkemmin analysoituna löytää enemmän kuin vivahde-eroja. Ennen kaikkea sitä ei pidä nähdä täysin negatiivisessa valossa. Epäluottamus on oleellinen osa demokratiaa eikä merkki sen rappiosta ja sen voi siten nähdä demokraattisen kansalaisen hyveenä.

EPÄILEVÄN KANSALAISEN TYPOLOGIA

Yllä jäsennellyt yleiset määritelmät poliittisesta epäluottamuksesta tarjoavat perusteellisen terminologian epäluulosta ja sen rinnakkaiskäsitteistä, mutta nämä eivät vielä täytä teoreettisen viitekehyksen kriteerejä epäluottamuksen demokratia-arvon analysoimiseksi. Tieteellistä realismia mukaillen teoreettinen viitekehys, tutkimuksen viitekehys tai metateoria ovat tietyille ilmiölle reunaehdot ja keskeiset kysymykset määrittävä viitekehys (Sayer 2010). Teoreettinen viitekehys tunnistaa ilmiön perustavaa laatua olevat tekijät, jotka erottavat ilmiön muista vastaavista ilmiöistä (Ostrom 2007). Näitä voivat olla rakenteet, instituutiot, organisaatiot tai yksilöt (Sayer 2010). Perustavat tekijät ovat myös keskeisiä, vaikka eivät välttämättä ainoita ilmiön tapahtumia selittäviä tekijöitä. Näitä ja tarpeen mukaan muita tekijöitä huomioiden ja niiden keskinäisiä suhteita ja hierarkioita tarkastellen voidaan myös määritellä oletettuja syy-seuraussuhteita eli kausaaliselityksiä (Ostrom 2007).

Poliittisen epäluottamuksen tutkimusagendaa varten pyrimme muotoilemaan teoreettisen viitekehyksen yhdistämällä epäluottamuksen määritelmät demokratiateorian toimijan eli kansalaisen määritelmän yhteyteen. Synteesinä muotoutuu poliittisen epäluottamuksen typologia kansalaisen käsitteen ympärille: eräänlainen systematisointi epäilevän kansalaisen ideaaliteyhteistä, joka tarjoaa jäsennellyn käsitteellisen viitekehyksen poliittisen epäluottamuksen analysoimiseksi liberaalidemokratiassa.

Teoreettinen viitekehys ei ole tyhjentävä selitys ilmiöstä vaan jättää tilaa myös keskitason teorioille, jotka määrittelevät viitekehyyksen osoittamien tekijöiden väliset suhteet ja oletetut vaikutukset (ks. esim. Sabatier 2007). Näitä periaatteita noudattaen poliittisen epäluottamuksen viitekehys luettelee keskeiset tekijät ja määrittelee vain olennaiset suhteet perustavaa laatua olevien tekijöiden välillä ideaalityyppien tunnistamista varten. Tarkemmat kysymykset, esimerkiksi institutionaalisen kontekstin erojen vaikutuksesta kansalaisen epäluottamukselle, jätämme tulevaisuuden tutkimukselle määriteltäväksi ja analysoitavaksi.

Ehkä lähimmäksi teoriaa poliittisesta epäluottamuksesta kansalaisen näkökulmasta demokratiassa ovat tähän mennessä analyysissään tulleet Pierre Rosanvallon ja Pippa Norris. Epäluulon ja demokratian suhdetta pohtinut Rosanvallon (2008) tekee eron kriittisen ja kyynisen kansalaisen välillä. Kriittisellä kansalaisella on epäilevä asenne yhdistettynä valmiuksiin ja valmiuteen tai halukkuuteen arvioida asia- tai toimijakohtaisesti luottaako vai ei. Kyyninen kansalainen sitä vastoin suhtautuu patologisen epäluuloisesti kaikkeen ja kaikkiin politiikkaan liittyvään. Näitä kahta epäilevän kansalaisen määritelmää hyödyntäen pääsemme liikkeelle poliittisen epäluottamuksen viitekehyyksen jäsentelyssä.

Norrisin (2011) kriittisen kansalaisen (*critical citizen*) käsite sisältää ajatuksen toimijasta, joka valveutuneesti puntaroi järjestelmän ja sen tuottamien hyödykkeiden etuja ja haittoja ja päättää joko luottaa tai olla luottamatta. Hyvästä vastaanotosta huolimatta kriittisen kansalaisen ideaalityyppiä ei ole jalostettu vastamaan epäluottamuksen monipuolista typologiaa toimijan eli kansalaisen näkökulmasta demokratiassa.

Merkillepantavaa on, että toimijan kannalta olennaista on kuitenkin rationaliteetin lisäksi affektit tai emootiot (Goodwin ym. 2001). Se, kuinka poliittinen luottamus tai epäluulo kanavoituu toiminnaksi riippuu paitsi luottamuksen tai epäluulon tasosta myös siitä, miten voimakkaasti asian puolesta tuntee (ks. esim. Berezin 2001; Goodwin ym. 2001). Tämän huomasivat jo aikoinaan Gabriel Almond ja Sidney Verba (1963), joiden osuvat huomautukset voi tiivistää niin, että demokratian vaarantavat yhtäältä liiallisen kunnioittava, apaattinen ja osaton kansa ja toisaalta raivostunut, pettynyt ja kiihkeä kansa. Epäilyn yhteyttä poliittiseen käyttäytymiseen ja tunneregiimien mahdollisia välittäviä vaikutuksia ei kuitenkaan ole tutkittu systemaattisesti, sillä poliittisen luottamuksen empiirinen tutkimus lähtee aina luottamuksen hyötyolettamuksesta. Esimerkiksi standardoiduissa kansainvälisissä kyselyissä kansalaisilta kysytään vain missä määrin esimerkiksi hallitukseen tai järjestelmään luotetaan tai ei luoteta ja alhaisen luottamuksen oletetaan käsittävän epäluuloa, vaikka jo nykyaikaisen kyselymenetelmätietämyksen perusteella pitäisi olla selvää, että luottamuksesta kysyttäessä tuskin tavoitetaan käsitteellisesti eri asiaa eli kansalaisten epäluuloja. Epäluottamuksen operationalisointi ei siis ole sama kuin luottamuksen puutteen operationalisointi.

Tunteiden merkitystä poliittisen käyttäytymisen motivoivana tekijänä on tutkittu jo antiikista lähtien, ja muun muassa Adam Smith (2015[1776]), David Hume (2010[1739]) ja Mary Wollstonecraft (2014[1792]) kirjoittivat teemasta paljonkin. Pitkään muiden näkökulmien varjoon jäänyt tunne tai affekti on noussut jälleen suosituksi tutkimusaiheeksi (ks. esim. Kantola ym. 2019), ja tätä nykyä puhutaan jopa affektiivisesta käänteestä politiikan tutkimuksessa (Goodwin ym. 2001). Tällaisten tunneregiimien tai affektiivisten näkökulmien lisäksi myös yksilöpsykologista näkökulmaa on sovellettu erityisesti poliittisten ja yhteiskunnallisten arvojen tutkimuksessa (Mannerström ym. 2020). Tässä artikkelissa emme tutkimusartikkelille

tyypillisen tilarajoituksen takia paneudu syvemmin tunneteoriaan saati yksilöpsykologiaan tai muihin behavioralistisiin selitysmalleihin, vaan toteamme vain, että epäluottamuksen typologiassa tuntemuksen intensiteetillä on merkitystä, joka voi myös olla osaselitys poliittiselle toiminnalle (Calhoun 2001).

Jakamalla kaksi keskeistä tekijää eli poliittisen epäluottamuksen ja tunteen kahteen tasoon saamme nelikentän kuvaamaan epäilevää kansalaista. Poliittinen epäluottamus jakautuu nelikentässä spesifiin epäluottamukseen, joka kohdistuu poliittiseen toimijaan tai tekoon (esim. hallitukseen ja hallitusohjelmaan) ja yleistettyyn epäluottamukseen, joka kohdistuu hallintajärjestelmään, instituutioihin tai itse hallintajärjestelmän perustavaan ideaan (Taulukko 1). Vastaavasti esimerkiksi sosiaalinen epäluulo on määritelty yleisenä epäluulona ja kohdennettua epäilynä (Carey 2017), ja vaikka tämä määritelmä ei hyödynnä spesifiin ja yleistetyn epäluottamuksen käsitteitä vaan nimittää niitä epäluuloksi (*mistrust*) ja epäluottamukseksi (*distrust*), niin määritelmä noudattaa samaa analyttistä jaottelua. Tunteen kahta tasoa nimitämme heikoksi ja vahvaksi kuvaten sitä, kuinka vahvasti tai intensiivisesti tekijä tuntee poliittista epäluottamusta.

Taulukko 1. Poliittisen epäluulon typologia

Epäluottamus/tunne	Heikko	Vahva
Spesifi	1) Välinpitämätön	2) Kriittinen
Yleistetty	3) Kyyninen	4) Reaktiivinen

Ristiintaulukoinnista voimme purkaa epäilevän kansalaisen neljä ideaalityyppiä. Ensimmäisenä tyyppinä on toimija, joka tuntee vähäistä spesifiä epäluottamusta. Tämä kansalainen epäilee poliittisia toimijoita, harjoitettua politiikkaa ja sen tuotoksia, mutta suhtautuu asiaan kuitenkin tyyneästi tai vähäisellä tunteella ja siten tyytyy epäilevään kohtaloonsa. Ensimmäinen ideaalityypimme on siten välinpitämätön kansalainen, jolla periaatteessa on koko ajan valmiuksia mobilisoida myös poliittisesti, jos politiikan tuotokset eivät esimerkiksi miellyttäisi tai hänen yhteiskunnallinen tai taloudellinen asemansa heikkenisi, sillä epäluulo ei kohdistu itse hallintajärjestelmään tai ideaan. Toinen tyyppi on aktiivinen epäilevä kansalainen, joka tuntee vahvaa spesifiä epäluottamusta ja yrittää affektin motivoimana asettaa epäilynsä kohteena olevat poliittiset toimijat vastuuseen ja oikoa vääryyksiä. Tätä tyyppiä kutsumme kriittiseksi kansalaiseksi, ja se on lähimpänä Norrisin (2011) tunnettua kriittisen kansalaisen määritelmää.

Kolmanneksi typologia sisältää yleistä epäluottamusta heikosti tuntevan kansalaisen. Tämä kansalainen epäilee järjestelmää tai itse hallintaidea, mutta ei siinä määrin, että ryhtyisi toimintaan sitä vastaan. Häntä kutsumme kyynikoksi. Kyynikolle on samantekevää, ketkä ovat vallassa tai mitä hallitusohjelma tavoittelee – hänen patologinen epäluulonsa estää vaivautumasta edes arvioimaan heidän tekemisiään. Järjestelmään kyllästynyt kyynikko, joka jättää kokonaan edustuksensa ja intressiensä valvonnan, kohdanee tulevaisuudessa epäedullisia tuotoksia ja pahimmassa tapauksessa hän uhkaa myös menettää mahdollisuuden vaatia edustajansa tilille (ks. esim. Constant 2010). Viimeinen kategoria on kansalainen, jonka epäluottamus on diffuusia ja vahvaa, eli hän epäilee hallintajärjestelmää tai sen/-ajatusta ja on vahvan tunteen vallassa.

Häntä kutsumme reaktiiviseksi. Reaktiivinen henkilö ei jää passiivisesti epäilemään järjestelmää vaan pyrkii aktiivisesti myös muuttamaan sitä, mikä viime kädessä voi tarkoittaa ulkoparlamentaarisia keinoja, sillä epäluottamus järjestelmän prosesseja kohtaan estää uskomasta, että niitä käyttäen systeemiä voisi muuttaa. Sen lisäksi hän on mahdollinen uhka myös demokraattiselle hallintajärjestelmälle. Tällainen kansalainen on altis radikalisoitumiselle.

Viitekehys antaa osviittaa erityyppisen poliittisen epäluottamuksen mahdollisesta merkityksestä kansalaisen näkökulmasta liberaalidemokratiassa, joka pitkälti täyttää oikeudenmukaisen yhteiskunnan periaatteet vapaudesta ja eriarvoisuuden oikeutuksesta (Rawls, 1971). Järjestelmän näkökulmasta epäluottamusta tarkastellen yleistettyä epäluuloa tunteva kansalainen ei ole poliittisesti osallinen ja siten parhaimmillaan joko vain lievästi demokratiaa murentava passiivinen tai pahimmillaan sitä aktiivisesti nurin kampeava toimija. Liberaalidemokraattisen poliittisen järjestelmän ideaalityypin kannalta positiivista demokratia-arvoa on siten vain spesifiä epäluottamusta tuntevalla. Voidaankin sanoa, että spesifiä epäluottamusta vähäisellä tunteella tunteva kansalainen (tyyppi 1) on huonoimmillaan heikkoja demokratian tuotoksia sietävä kansalainen ja parhaimmillaan elämänsä tyytyväinen henkilö, jolla on varaa olla välittämättä demokratian tuotoksista. Ratkaisevaa kuitenkin on, että kansalainen on järjestelmään ja sen prosesseihin tyytyväinen ja siten demokratiaa tasapainottava voima, joka tarvittaessa on myös mobilisoituvissa oikomaan epäedullisia päätöksiä järjestelmää käyttäen. Kriittinen kansalainen (tyyppi 2) sitä vastoin pyrkii aktiivisesti muuttamaan huonoksi kokemiaan päätöksiä tai vaihtamaan valtaa pitävät poliitikot, mikä on liberaalidemokratian kannalta ihanteellista (Norris 2011; Warren 2017). Populistiset tai muut ”politiikan ulkopuolelta” tulevat liikkeet saattavat toki saada myös aiemmin yleistä epäluuloa koko järjestelmää kohtaan tuntevia osallistumaan poliittisen järjestelmän kautta. Uudet osallistumisen tavat voivat niin ikään aktivoida aiemmin järjestelmää kohtaan epäluottamusta tunteneita osallistumaan, vaikkakin usein osallistuminen kasautuu eli uudet osallistumistavat lähinnä antavat aiemmin aktiivisille lisää keinoja olla aktiivisia (ks. Kestilä-Kekkonen ja Korvela 2017).

Vaikka poliittisen epäluottamuksen demokratia-arvo viitekehyyksen mukaan rajautuukin yhteen epäluottamuksen tasoon eli spesifiin epäluottamukseen, voidaan kääntäen kuitenkin kysyä, onko poliittisella luottamuksella muita avuja demokratialle kuin se ilmeisin, eli järjestelmän jatkuvuuden ja hallinnon sujuvuuden takaaminen (Warren 2017). Tutkimuskirjallisuudessa suuri osa poliittisen luottamuksen ansioksi luettavasta demokratia-arvosta määräytyykin todellisuudessa muiden käsitteiden, kuten poliittisen tuen tai tyytyväisyyden kautta (Easton 1975; Norris 2011; 2017; Warren 2017). On myös epäselvää, missä määrin luottamuksen rajallinen mekanismi demokratiassa lähinnä prosessia sujuvoittavana tekijänä on tunnistettu poliittisen luottamuksen tutkimuksessa. Poliittisen epäluottamuksen viitekehyyksen ansioksi voi siten myös laskea sen luottamukselle tarjoaman vertailukohdan, jonka myötä poliittisen luottamuksen demokratia-arvosta voi esittää perusteltuja kriittisiä kysymyksiä.

Yllä mainittu analyysi koskee luonnollisesti vain ideaalityypistä liberaalia demokratiaa niin kuin se poliittisessa teoriassa esitetään. Koska reaaliset hallintajärjestelmät eivät toimi ideaalityyppien tavoin ja siten niissä voi olla erinäisiä demokratiasta poikkeavia elementtejä, radikaali kansalainen voi todellisuudessa olla hyvinkin ”demokratia-arvokas”, vaikka näin ei ideaalityypisessä tilanteessa olisikaan. Artikkelin teoreettinen työ tulee siten nähdä ennen kaikkea liberaalidemokratian teorian kehityksenä, jossa sitä jalostetaan poliittisen epäluottamuksen

määritelmää tarkentamalla ja luodaan työkalu epäluulon demokraattisen potentiaalin tarkasteluun. On tärkeä huomioida, että Weberin merkityksessä ideaalityyppi on analyttinen väline kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön kirkastamiseksi, jolle ei lähtökohtaisesti odoteta edes löytyvän suoraa tai täydellistä korrespondenssia reaali maailmassa (ks. esim. Kim 2019). Sillä ei myöskään ole normatiivista ulottuvuutta merkityksessä ”ideaali tavoiteltava maailma” vaan se on pikemmin ”menetelmällinen utopia”, joka samalla tekee nähtäväksi tutkimuksen väistämättömät taustaoletukset. Myös analyysimme lähtökohtana toimiva yhteiskunta, joka täyttää lähes tulkoon Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian mukaiset vapaus- ja eroperiaatteet, voidaan katsoa tyypistävän teoreettisesti mahdollisuudet oikeutetusta epäilystä tiettyihin epäkohtiin ja sulkevan pois järjestelmän kumoamiseen tähtäävät toiminnat (ks. esim. Bedau 2002).

KRIITTINEN TUTKIMUSAGENDA

Tutkimuskirjallisuudessa demokraattisten järjestelmien kansalaisten tuntema luottamus päätelään usein aika minimaalisesta lähtökohdasta, kuten muun muassa James Bovard (2005) on todennut. Se, että joku ei aktiivisesti yritä aseellista vallankumousta tai heittele polttopulloja hallituksen rakennuksiin, tulkitaan tyytyväisyydeksi ja luottamukseksi. Poliitikkojen valheita ja korruptiota hiljaisesti suvaitaan ikään kuin se kuuluisi demokratiaan (emt). Osa kirjoittajista on liberaaleista (tai libertaareista) lähtökohdista sitä mieltä, että valtio on paisunut tai kasvanut (Bovard 2005; Higgs 1987) osa toisista lähtökohdista sitä mieltä, että demokratia on tyhjentyntä kun valtaa on siirretty konsulteille (Burnham 1941; Crouch 2009).

Tämän artikkelin analyysiosuus on luonut katsauksen poliittisen epäluottamuksen historiaan politiikan teoriakirjallisuudessa ja nykyaikaiseen poliittisen luottamuksen tutkimukseen. Kirjallisuuskatsaus tuotti epäluottamuksen käsiteläkartoituksen, luonnoston yleisestä epäluottamuksen määritelmästä ja systematisoinnin poliittisen epäluottamuksen eri tyypeistä. Artikkelijatkoi tutkimalla poliittisen epäluottamuksen typologiaa suhteessa kansalaisen näkökulmaan liberaalidemokratian puitteissa. Tuloksena muotoutui teoreettinen viitekehys poliittisesta epäluottamuksesta, jossa määritellään paitsi sitä, mihin tarkalleen ottaen poliittinen epäluottamus kohdentuu, myös sitä, miten vahvasti tai intensiivisesti sitä tunnetaan. Viitekehys tunnistaa epäluottamuksen kohteen ja voimakkuuden perusteella sen potentiaalisen demokratia-arvon liberaalidemokratian ideaalityypissä. Samalla se luo mahdollisuuden kriittisesti tarkastella poliittisen luottamuksen merkitystä demokratialle sekä esittää kysymyksiä kansalaisen luottamuksen merkityksestä demokratialle.

Tulevaisuudessa demokratiaa tulisi tutkia poliittisen epäluottamuksen viitekehystä hyödyntäen empiirisesti kyselytutkimuksilla. Kyselytutkimuksella poliittisesta epäluottamuksesta voisi testata viitekehysten määritelmiä käytännössä verraten niitä poliittisen luottamuksen kyselyihin. Surveyeksperimentin keinoin voisi tutkia eri tyyppisen poliittisen epäluottamuksen vaihtelua selittäviä tekijöitä ja syntymekanismia, joihin teoreettinen viitekehys ei nykyisessä muodossaan ota kantaa. Selittyykö poliittisen epäluottamuksen synty ja vaihtelu sosiodemografisilla tai kulttuurisilla tekijöillä kuten iällä, sukupuolella, koulutuksella tai kasvatuksella? Vai onko institutionaalisilla tekijöillä kuten järjestelmän tuotoksilla ja prosesseilla

suurempi vaikutus poliittiselle epäluottamukselle? Poliittista epäluottamusta tulisi myös tutkia vertailevalla asetelmalla eri maiden institutionaalinen rakenne ja demokratian taso huomioiden. Pilottikyselyn perusteella voi arvioida, missä määrin on perusteita kenties jatkaa systemaattisen epäluottamuksen aineiston keräämistä ja laajentaa tutkimusta kansainväliseksi antaen vastaavat mahdollisuudet tutkia epäluuloa yhteiskuntia vertaamalla ja seuraamalla epäluottamusta pitkittäin. Poliittista epäluottamusta tulisi niin ikään tutkia empiirisesti laadullisella analyysillä, joka voisi diskurssien ja narratiivien keinoin piirtää yksityiskohtaisemman kuvan ilmiöstä. Näin voisi muotoilla tarkempia oletuksia epäluottamuksen syntymekanismeista ja merkityksestä demokratialle sitä korjaavana voimana.

Yleisen kriisipuheen ja uhkakuvien maalailun sijaan on hyvä muistaa, että esimerkiksi uudet viestintävälineet ja sosiaalinen media antavat tehokkaampia keinoja epäilevälle kansalaiselle. Niin sanottu monitoroiva demokratia (ks. Keane 2009, 688–689), jossa valtaapitävien toimia, niiden oikeutusta ja prosessien integriteettiä voidaan valvoa erilaisilla keinoilla myös parlamentin ulkopuolella, on helpompaa uusmedioiden aikakaudella. Faktantarkastuksen kaltaiset prosessit ovat helpompia ja antavat epäileville kansalaisille työvälineitä. Samalla on kuitenkin myös tärkeää kyetä erottelemaan perusteltu epäluottamus fiktiivisiin salaliittoteorioihin nojaavasta epäluottamuksesta, mitä varten tarvitsemme poliittisen epäluottamuksen määritelmiä. Muuten vaarana on esimerkiksi, että perusteltu epäluulo tyrmätään poliittisin tarkoituksiperin salaliittohuuhaaksi.

Poliittisen epäluottamuksen tutkimusagendalla voi siten olla käytännön merkitystä demokratian vahvistamisessa. Jo aiemmin on ehdotettu, että liberaalidemokratiassa politiikan oikeutusta lisäksi mahdollisuus korjata dynaamisesti poliittista prosessia ja toimeenpanoa esimerkiksi hallintoon perustetulla valvontainstituutiolla, joka kansalaisten kanteluiden perusteella tutkisi ja raportoi politiikan tekemisestä ja toimeenpanosta (Rosanvallon 2013). Poliittisen epäluottamuksen tutkimusagenda voisi vahvistaa tällaisen instituution perusteita ja tarjota instituutiolle määritelmät epäluottamuksen tunnistamiseksi ja valjastamiseksi rakentavaksi voimaksi. Parhaassa tapauksessa epäluottamuksen huomioiminen institutionaalisesti voisi vahvistaa kypsiä demokratioita. Poliittisen epäluottamuksen tutkimusagendalla on myös tarjottavaa nuorille demokratioille. Epäluottamuksen hienosyisemmällä analyysillä voidaan esimerkiksi mahdollisesti huomata, että maissa, joissa demokraattiset instituutiot ovat heikentyneet autoritäärisiä taipumuksia osoittavien poliittisten johtajien toimista, demokratialla on edelleen tukeva jalansija kansalaisten parissa.

PÄÄTELMÄT

Artikkelin lähtökohta oli, että demokratian kannalta tärkeäksi tunnistettu poliittinen epäluottamus ei ole saanut osakseen ansaitsemaansa huomiota modernissa valtiotieteellisessä tutkimuksessa. Poliittista luottamusta tarkasteleva nykytutkimus on tyytynyt joko pitämään epäluottamusta demokratian kannalta ongelmallisena tai toteamaan sen periaatteessa hyödylliseksi. Poliittista epäluottamusta on lähtökohtaisesti kohdeltu poliittisen luottamuksen puutteena, mutta samalla myös sen käytännön vaikutusten vastavoimana. Käytännössä tämä ristiriita

käsitteellisen privaation ja ilmiön esiintymisen merkityksen välillä on johtanut ongelmallisiin tulkintoihin, kuten esimerkiksi teoreettisiin väitteisiin poliittisesta epäluottamuksesta pelkkänä populismina (ks. esim. Norris ja Inglehart 2019). Voidaksemme analysoida poliittisen epäluottamuksen moninaisia merkityksiä poliittisen luottamuksen tavoin myös epäluottamuksen eri muotoja on syytä typologisoida.

Tässä tutkimuksessa on vastattu tähän demokratian kannalta merkittävään ongelmaan perkaamalla epäluottamuksen käsite poliittisen teorian kirjallisuudessa ja jäsentelemällä käsitteistö vastaavalla tavalla kuin poliittisen luottamuksen määritelmät suhteessa liberaalidemokraattisen poliittisen järjestelmän ideaalityyppiin sekä sen prosesseihin, toimijoihin ja tuotoksiin. Tutkimuksessa jäsennettiin poliittisen epäluottamuksen ja sen rinnakkaiskäsitteiden merkityksiä ja keskinäisiä suhteita, mikä auttaa operationalisoimaan epäluulon, epäluottamuksen ja epäilyn käsitteitä.

Artikkeli jatkoi vielä työtä analysoimalla poliittisen epäluottamuksen määritelmät suhteessa liberaalin demokratian ideaalityypin toimijaan eli kansalaiseen, jolloin piirtyi dynaaminen kuva erilaisista poliittisen epäluottamuksen laaduista ja ennen kaikkea niiden merkityksestä demokratialle. Tätä teoreettiseksi viitekehukseksi nimitettyä systematisointia, jossa kuvataan liberaalin demokratian epäluuloisen kansalaisen ideaalityypit, voidaan jatkossa käyttää epäluottamuksen vaikutuksen analysoimiseksi liberaalissa demokratiassa. Viime kädessä se auttaa tunnistamaan kansalaisen epäluottamuksen arvon ei vain mahdollisena uhkana vaan myös demokratiaa vahvistavana voimana siinä merkityksessä, jossa liberaali politiikan teoria on epäluottamusta käsitellyt jo kauan. Artikkelin on siten esittänyt suuntaviivoja poliittisen epäluottamuksen tutkimusagendalle. Käytännössä tutkimusagenda voi myös tukea sekä vakiintuneiden että nuorien demokratioiden institutionaalista kehitystyötä mahdollistamalla dynaamisen korjausmekanismin politiikan tekemiseen ja toimeenpanoon tai kuvaamalla demokraattisen idean jalansijaa yhteiskunnassa.

Viitekehys tarjoaa myös mahdollisuuden harjoittaa kriittistä tutkimusta poliittisesta luottamuksesta ja osoittaa luottamuksen heikkoudet demokratian käytäntöjen tasolla. Viime kädessä viitekehys voi auttaa ymmärtämään kansalaisten asenteita ja arvoja demokratiaa ja politiikkaa kohtaan. Samalla tässä artikkelissa ehdotettu viitekehys ei kerro suoranaisesti poliittisen epäluottamuksen merkityksistä muissa politiikan teoriaperinteissä kuin vain liberaalidemokraattisessa. Tästä kaikesta voidaan kuitenkin päätellä, että poliittisen epäluottamuksen käsitteanalyysi ja teoreettinen viitekehys voivat luoda edellytykset epäluottamuksen merkittävän demokratia-potentiaalin hyödyntämiselle.

LÄHTEET

- Achen, Christopher H. ja Bartels Larry M. 2017. *Democracy for Realists. Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton: Princeton University Press.
- Adman, Per ja Strömblad Per. 2015. Political Trust As Modest Expectations. *Nordic Journal of Migration Research* 5:3, 107–116. <https://doi.org/10.1515/njmr-2015-0007>
- Almond, Gabriel ja Verba Sidney. 1963. *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.

- Baier, Anette. 1986. Trust and Antitrust. *Ethics* 96:2, 231–260.
- Barber, Bernard. 1983. *The Logic and Limits of Trust*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Bedau, Hugo Adam. 2002. *Civil disobedience in focus*. Lontoo: Routledge.
- Berezin, Mabel. 2001. Emotions and Political Identity: Mobilizing Affection for the Polity. Teoksessa Jeff Goodwin, James M. Jasper ja Francesca Polletta (toim.), *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. Chicago ja Lontoo: The University of Chicago Press, 83–98.
- Bovard, James. 2005. *Attention Deficit Democracy*. New York: Palgrave.
- Braithwaite, John. 1998. Institutionalizing Distrust, Enculturing Trust. Teoksessa Valerie Braithwaite ja Margareth Levi (toim.), *Trust and Governance*. New York: NY: Russel Sage Foundation, 343–375.
- Burnham, James. 1941. *The Managerial Revolution. What is Happening in The World*. New York: The John Day Company.
- Bäck, Maria. 2019. Sosiaalisen luottamuksen merkitys ja yhteys poliittiseen luottamukseen. Teoksessa Maria Bäck ja Elina Kestilä-Kekkonen (toim.), *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31, 80–97.
- Bäck, Maria ja Kestilä-Kekkonen Elina. 2019. Johdanto. Teoksessa Maria Bäck ja Elina Kestilä-Kekkonen (toim.), *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31, 10–16.
- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina ja Söderlund Peter. 2016. Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.), *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalit 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 379–397.
- Calhoun, Craig. 2001. Putting Emotions in Their Place. Teoksessa Jeff Goodwin, James M. Jasper ja Francesca Polletta (toim.), *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. Chicago ja Lontoo: The University of Chicago Press, 45–57.
- Carey, Matthew. 2017. *Mistrust - An ethnographic theory*. Chicago: HAU Books.
- Catterberg, Gabriela ja Moreno Alejandro. 2006. The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research* 18:1, 31–48. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edh081>
- Constant, Benjamin. 1815. *Principle of Politics Applicable to all Governments*. Etienne Hofmann (toim.), Dennis O’Keeffe, (käännös). Indianapolis: Liberty Fund Inc.
- Constant, Benjamin. 2010 [1816]. *The Liberty of Ancients Compared with that of Moderns*. *The Online Library of Liberty*. Indianapolis: Liberty Fund Inc. <http://oll.libertyfund.org/title/2251>.
- Crouch, Colin. 2009. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dahlberg, Stefan ja Linde Jonas. 2018. Socialization or Experience? Institutional Trust and Satisfaction with Democracy among Emigrants in Different Institutional Settings. *The Journal of Politics* 80:4, 1389–1393.
- Dalton, Russell J. 2004. *Democratic challenges, democratic choices: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Easton, David. 1975. Reassessment of the concept of political support. *British Journal of Political Science* 5:4, 436.
- Elinkeinoelämän valtuuskunta. 1984. *EVA:n kansallinen asennetutkimus 1984*. Saatavilla Yhteiskunnallisen tietoarkiston sivuilla. <https://services.fsd.uta.fi/catalogue/FSD1079>. Viitattu 12.12.2020.
- Foa, Roberto S., Klassen, Andrew James, Slade, Michael, Rand, Alex ja Collins R. 2020. *Global Satisfaction with Democracy*. Cambridge: Centre for the Future of Democracy.

- Goodwin, Jeff, Jasper, James M. ja Polletta Francesca. 2001. Introduction: Why Emotions Matter. Teoksessa Jeff Goodwin, James M. Jasper ja Francesca Polletta (toim.), *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*. Chicago ja Lontoo: University of Chicago Press, 1–26.
- Grönlund, Kimmo ja Setälä Maija. 2007. Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout. *Comparative European Politics* 5:4, 400–422. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110113>
- Hakverdian, Armen ja Maine Quinton. 2012. Institutional Trust, Education, and Corruption: A Micro-Macro Interactive Approach. *The Journal of Politics* 74:3, 739–750.
- Hardin, Russell. 1999. Do We Want Trust in Government? Teoksessa Mark E. Warren (toim.), *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 22–41.
- Hart, Vivien. 1978. *Distrust and Democracy. Political Distrust in Britain and America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haukkala, Hiski, van de Wetering, Carina ja Vuorelma Johanna. 2018. Approaching trust and mistrust in International Relations. Teoksessa Hiski Haukkala, Carina van de Wetering ja Johanna Vuorelma (toim.), *Trust in International Relations: rationalist, constructivist, and psychological approaches*. Lontoo: Taylor & Francis, 1–6.
- Hibbing, John R. ja Theiss-Morse Elizabeth. 1998. *Stealth Democracy: American's Beliefs About How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Higgs, Robert. 1987. *Crisis and Leviathan. Critical Episodes in the Growth of American Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Hobbes, Thomas. 1999. *Leviathan eli kirkollisen ja valtiollisen yhteiskunnan aines, muoto ja valta*. Tampere: Vastapaino.
- Hume, David. 2000 [1739]. *A Treatise of Human Nature*. David Fate Norton ja Mary J. Norton (toim.). Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, Ronald. 1999. Trust, Well-Being and Democracy. Teoksessa Mark E. Warren (toim.), *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 88–120.
- Kailitz, Steffen ja Umland Andreas. 2010. *Why the Fascists Won't Take Over The Kremlin (for Now): A Comparison of Democracy's Breakdown and Fascism's Rise in Weimar Germany and Post-Soviet Russia*. Higher School of Economics (Moscow), Working Paper no. 14. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1659929. Viitattu 20.12.2020.
- Kantola, Anu, Seeck, Hannele ja Mannevuola Mona. 2019. Affect in governmentality: Top executives managing the affective milieu of market liberalisation. *Organization* 26:6, 761–782. <https://doi.org/10.1177/1350508418821002>
- Keane, John. 2009. *The Life and Death of Democracy*. Lontoo: Simon & Schuster
- Kestilä-Kekkonen, Elina ja Korvela Paul-Erik. 2017. Vaali- ja puolueosallistumisesta demokratiainnovaatioihin: syvennykö vai heikennykö demokratia? Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen ja Paul-Erik Korvela (toim.), *Poliittinen osallistuminen. Vanhan ja uuden osallistumisen jännitteitä*. Jyväskylä: SoPhi, 8–29.
- Kestilä-Kekkonen, Elina ja Söderlund Peter. 2016. Political Trust, Individual-level Characteristics and Institutional Performance: Evidence from Finland, 2004–13. *Scandinavian Political Studies* 39:2, 138–160. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12052>
- Kestilä-Kekkonen, Elina ja Vento Isak. 2019. Poliittinen luottamus - käsitteet, teoriat ja mittaaminen. Teoksessa Maria Bäck ja Elina Kestilä-Kekkonen (toim.), *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuulut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisu 2019:31, 18–34.

- Kim, Sung Ho. 2019. Max Weber. Teoksessa *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 201). <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/weber/>. Viitattu 20.12.2020.
- Korvela, Paul-Erik. 2020. Tekno-optimismista teknofobiaan. Modernin teknologian ja verkkovälitteisen viestinnän vaikutus demokratiaan. *Futura* 1/2020, 71–77.
- Larson, Deborah Welch. 2000. *Anatomy of Mistrust: US-Soviet Relations During the Cold War*. Ithaca ja Lontoo. Cornell University Press.
- Levi, Margaret ja Stoker Laura. 2000. Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science* 3, 475–507.
- Lippmann, Walter. 1922. *Public opinion*. New York: MacMillan Co.
- Listhaug, Ola. 1995. The Dynamics of Trust in Politicians. Teoksessa Hans-Dieter Klingeman ja Dieter Fuchs (toim.), *Citizens and the State*. New York: Oxford University Press, 261–297.
- Mannerström, Rasmus, Muotka, Joonas, Leikas, Sointu ja Lönnqvist, Jan-Erik. 2020. Hyvin toimeentuleva, terve ja suvaitseminen. Suomalaisten nuorten poliittiset ideologiat asenneprofileina tarkasteltuna. *Politiikka* 62:1, 9–32. <https://doi.org/10.37452/politiikka.83247>
- van der Meer, Tom W. G. 2017. Political Trust and the “Crisis of Democracy”. Teoksessa *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford: Oxford University Press, 1–23. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.77>
- Michels, Robert. 1986. *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*. Porvoo: WSOY
- Mishler, William ja Rose Richard. 1997. Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies. *The Journal of Politics* 59:2, 418–451.
- Mosca, Gaetano. 1896. *Elementi di scienza politica*. Rooma: Fratelli Bocca.
- Newton, Kenneth, Stolle, Dietland ja Zmerli Sonja. 2018. Social and Political Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.), *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press.
- Norris, Pippa. 2011. *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Norris, Pippa. 2017. The Conceptual Framework of Political Support. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W. G. van der Meer (toim.), *Handbook on Political Trust*. Celsdenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Norris, Pippa ja Inglehart Ronald. 2019. *Cultural Backlash: Trump, Brexit, and Authoritarian Populism*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor. 2007. Institutional Rational Choice: An Assessment of the Institutional Analysis and Development Framework. Teoksessa Paul. A. Sabatier (toim.), *Theories of the Policy Process*. Westview Press, toinen painos, 21–64.
- Page, Benjamin I. ja Gilens Martin. 2017. *Democracy in America?* Chigago: The University of Chicago Press.
- Palumbo, Antonino. 2010. Beyond the post-war Schumpeterian consensus: governance, legitimacy and post-democracy. *Critical Policy Studies* 4:4, 319–343.
- Pareto, Vilfredo. 1916. *Trattato di sociologia generale*. Firenze: G. Barbera.
- Putnam, Robert. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge; MA: Harvard University Press.
- Van Reybrouck, David. 2016. *Against Elections. The Case for Democracy*. Lontoo: Penguin
- Roberts, Jennifer T. 1997. *Athens on Trial. The Antidemocratic Tradition in Western Thought*. Princeton: Princeton University Press.

- Rosanvallon, Pierre. 2008. *Vastademokratia. Poliittika epäluulon aikakaudella*. Vastapaino.
- Rosanvallon, Pierre. 2013. *Demokraattinen oikeutus . Puolueettomuus, refleksiivisyys, läheisyys*. Tampere: Vastapaino.
- Runciman, David. 2018. *How Democracy Ends*. New York: Basic Books.
- Sabatier, Paul. A. 2007. The Need for Better Theories. Teoksessa Paul A. Sabatier (toim.), *Theories of the Policy Process*. Boulder: Westview Press 3–20.
- Sayer, Andrew. 2010. *Method in Social Science. A Realist Approach*. Abingdon: Routledge.
- Schakel, Wouter. 2019. Unequal policy responsiveness in the Netherlands. *Socio-Economic Review* 0:0, 1–21. <https://doi.org/10.1093/ser/mwz018>
- Simmel, Georg. 1900. *Philosophie des Geldes*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Smith, Adam. 2015 [1776]. *Kansojen varallisuus*. (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). Suomentanut Jaakko Kankaanpää. Helsinki: WSOY.
- Stokes, Donald. E. 1962. Popular Evaluations of Government: An Empirical Assessment. Teoksessa Harlan Cleveland ja Harold D. Lasswell (toim.), *Ethics and Bigness: Scientific, Academic, Religious, Political, and Military*. New York: Harper and Brothers.
- Strandberg, Kim. 2019. Poliittiset skandaalit ja lyhyen aikavälin vaihtelut poliittisessa luottamuksessa. Teoksessa Maria Bäck ja Elina Kestilä-Kekkonen (toim.), *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut*. Helsinki: Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31.
- Strange, Susan. 1996. *The Retreat of The State. Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press
- Tieteen termipankki 7.8.2020: Oikeustiede: epäluottamuslause. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:epäluottamuslause>. Viitattu 20.12.2020.
- Torring, Jacob ja Triantafyllou Peter. 2013. What's in a name? grasping new public governance as a political-administrative system. *International Review of Public Administration* 18:2, 9–25. <https://doi.org/10.1080/12294659.2013.10805250>
- Uslaner, Eric. 2016. Corruption, inequality, and political trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W. G. van der Meer (toim.), *Handbook on political trust*. Chelton, U.K.: Edward Elgar Publishing.
- Uslaner, Eric, 2018. The Study of Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. New York: Oxford University Press, 3–13.
- Warren, Mark. 2017. What kinds of trust does a democracy need? Trust from the perspective of democracy theory. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W. G. van der Meer (toim.), *Handbook on political trust*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub, 33–52.
- Wiberg, Matti. 1986. Wrong Persons Are Making Right Decisions without Hearing Us: Political Trust, Responsiveness of Politicians and Satisfaction with Governmental Policies. *Scandinavian Political Studies* 9:2, 141–156.
- Wollstonecraft, Mary, Abbey, Ruth ja Botting Eileen Hunt. 2014 [1792]. *A Vindication of the Rights of Woman*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.

KIRJOITTAJATIEDOT

PAUL-ERIK KORVELA

YTT, dosentti, yleisen valtio-opin yliopistonlehtori

Valtiotieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

paul-erik.korvela@helsinki.fi

ISAK VENTO

VTT, yleisen valtio-opin yliopistonlehtori

Valtiotieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopisto

isak.vento@helsinki.fi